

Cesty k rozvoji ústního vyjadřování na úrovni B2 – skriptum Rozvoj ústního vyjadřování (čeština pro cizince)

ANDREA HUDOUSKOVÁ

Abstrakt: Cílem rozvoje ústního vyjadřování v češtině pro cizince na úrovni B2 je umožnit studentům přirozenou a plynulou interakci s rodilými mluvčími. Nutnou podmínkou k tomu jsou nejen dostatečné znalosti gramatiky a lexika a adekvátní výslovnost, ale také povědomí o specifikách mluveného projevu. K nim vedle charakteristických fonetických, morfosyntaktických a lexikálních rysů patří konverzační konvence, komunikační strategie, frekventované kolokace slov a jazykové prostředky odpovídající různým komunikačním funkcím. Osvojování si těchto specifických prostředků probíhá ve třech fázích, které nazýváme aktualizace, automatizace a autonomie. V nich dochází postupně k uvědomění, aktivnímu osvojení a samostatnému užívání jednotlivých jazykových prostředků a strategií. Na příkladech z učebního materiálu Ústní a písemné vyjadřování pro pokročilé (čeština pro cizince), který v rámci vnitřního grantu FF UK v roce 2015 vznikl na Ústavu bohemistických studií FF, jsou naznačeny cesty, kterými se zlepšování kvality ústního vyjadřování pokročilých jinojazyčných mluvčích může ubírat.

Klíčová slova: čeština pro cizince, jazyková úroveň B2, ústní vyjadřování, komunikační funkce

Abstract: The objective of improving the speaking skills of foreign learners of Czech at the B2 level is to allow their natural and fluent interaction with native speakers. To achieve this goal, it is necessary not only to know enough grammar, vocabulary and to pronounce correctly, but also to be aware of the specifics of the spoken language. The latter is characterized by distinctive phonetic, morfosyntactic and lexical features and also by typical conversational conventions, communication strategies, frequent word collocations and language related to different communicative functions. The improvement of speaking skills proceeds in three phases, i.e. awareness, appropriateness and autonomy, which lead successively to recognition, active acquisition and autonomous use of language and communication strategies. Examples from the textbook *Speaking and writing for advanced students (Czech for foreigners)*, which was created due to the internal grant of the Faculty of Arts of Charles University at the Institute of Czech studies in 2015, illustrate the ways how the quality of oral performance of advanced foreign learners of Czech may be improved.

Key words: Czech for foreigners, B2 language level, speaking skills, communicative functions

Úvod

Studenti češtiny pro cizince na úrovni B2 mají pokročilou znalost gramatiky a lexika, jež jim umožňuje zvládnout většinu komunikačních situací, do kterých se mohou dostat. Podle Společného evropského referenčního rámce pro jazyky (2002) charakterizuje mluvčího na úrovni B2 schopnost „účastnit se rozhovoru natolik plynule a spontánně, že může vést běžný rozhovor s rodilými mluvčími, aniž by to představovalo zvýšené úsilí pro kteréhokoliv účastníka interakce.“ (SERR 2002: 24). Mluvčí na této úrovni „dokáže iniciovat a udržovat promluvu, vzít si slovo, kdy je to vhodné, a ukončit konverzaci, kdy potřebuje (...). Napomáhá vývoji diskuse (...) tím, že dává najevo, že rozumí, vyzývá ostatní k diskusi atd.“ (tamtéž: 28). „Mluvčí na úrovni B2 je schopen hovořit přirozeně, plynule a účinně, vysvětlovat a obhajovat v diskusi své názory, představovat svá stanoviska a zvažovat alternativní návrhy“ (srov. tamtéž: 35). „praktikuje cílevědomě zaměřenou strategii vedení hovoru“ (tamtéž: VII) a umí „vyjádřit vlastní stanoviska, názory, emoce či přání“ (tamtéž: 9). Rozvinutá gramatická a lexikální kompetence jinojazyčných mluvčích však ne vždy nutně odpovídá jejich kompetenci komunikační. Tento fakt vyplývá z toho, že ústní a písemná komunikace rodilých mluvčích je v mnoha ohledech specifická. Jedná se zejména o ustálená vyjadřovací schémata pro různé textové žánry a také o soubory jazykových prostředků typické pro jednotlivé komunikační funkce a způsoby jejich prototypického užívání.

Výuka ústního a písemného vyjadřování na úrovni B2 (a vyšší) by tedy měla umožnit studentům češtiny zapojit se do společenské konverzace a vyjadřovat svá stanoviska, aniž by to rodilí mluvčí vnímali rušivě (srov. tamtéž: 36). Tato snaha však naráží na nedostatek učebnic, které by systematicky seznamovaly se strategiemi a jazykovými prostředky, které slouží k přirozené a efektivní komunikaci.¹ V rámci vnitřního grantu FF UK s názvem Inovace předmětu Ústní a písemné vyjadřování proto na Ústavu bohemistických studií FF vznikl učební materiál Ústní a písemné vyjadřování pro pokročilé (čeština pro cizince), jehož účelem je tuto mezeru alespoň zčásti zaplnit. Toto skriptum je založeno výhradně na autentických psaných a mluvených českých textech, na jejichž základě jsou představeny základní charakteristiky vybraných funkčních stylů (administrativní, publicistický, odborný) a slohových útvarů a dále charakteristické rysy mluveného jazyka ve srovnání s jeho psanou podobou. Jazykové prostředky jsou prezentovány s ohledem na vhodnost jejich užití vzhledem ke zvolenému stylu a formě projevu (mluvený/psaný, formální/neformální, monologický/dialogický, připravený/nepřipravený). Pozornost

1 Výjimkou je např. Adamovičová (2005), která se věnuje rozvoji ústního vyjadřování pro středně pokročilé.

je dále věnována způsobům vyjadřování základních komunikačních funkcí, konverzačním konvencím a komunikačním strategiím. Jelikož se jedná o problematiku značně rozsáhlou, omezíme se v tomto článku na způsoby, které mohou vést k rozvoji mluveného projevu.

1. Specifika mluveného projevu

Ačkoli je mluvený projev ve srovnání s psanou formou jazyka lexikálně i gramaticky jednodušší, charakterizuje jej řada rysů, které ho v jistých ohledech činí obtížnějším (viz Hudousková 2017). Ústní komunikace probíhá v reálném čase a neposkytuje tak mluvčím dostatek prostoru pro plánování, formulaci a organizaci projevu. V mluvené formě jazyka se výrazně uplatňují konverzační konvence, které slouží k udržování kontaktu mezi mluvčím a posluchačem a napomáhají orientaci v promluvě. Mluvené projevy se dále vyznačují velkým množstvím ustálených kolokací neboli lexikálních frází a v neposlední řadě diskurzívní částice, které udržují kontakt mezi mluvčími a usměrňují jejich interakci (*no tak, tak jo, víte co*).²

2. Rozvoj ústního vyjadřování na úrovni B2

Rozvoj ústního vyjadřování na úrovni B2 by se měl zaměřit jednak na rozvíjení plynulosti a přesnosti projevu, jednak na schopnost jinojazyčného mluvčího zahájit a udržet konverzaci v cizím jazyce. Efektivní ústní interakce mezi mluvčími vychází ze znalosti konverzačních konvencí a komunikačních, zejména kompenzačních strategií. Konverzační konvence zahrnují ustálené způsoby zahájení, udržování a zakončení konverzace, signalizace zájmu, přerušení partnera a dále prostředky, které umožňují změnit téma, vrátit se k původnímu tématu či upřesnit nebo opravit vyslovené tvrzení. Kompenzační strategie představují metody a jazykové prostředky, které mluvčímu umožňují překonat komunikační obtíže, například neschopnost se přesně vyjádřit, najít vhodné slovo či dobře porozumět partnerovi.

Rozvoj ústního vyjadřování probíhá ve třech fázích, které nazýváme aktualizace, automatizace a autonomie.³ Ve fázi aktualizace dochází k pozorování a uvědomování si specifických rysů mluveného projevu. Fáze

2 Jako „lexikální fráze“ jsou kolokace slov označovány v anglosaské literatuře (Harmer 2007: 37; Thornbury 2005: 23). Podle uvedených autorů se jedná o „prefabrikované skupiny slov“, jež jsou často užívány a vyskytují se společně více než s náhodnou frekvencí.

3 Viz Hudousková (2017). Thornbury (2005) tyto fáze označuje jako *awareness, appropriateness a autonomy*. Nolasco-Arthur (1987) rozlišují fáze *control, awareness, fluency*.

automatizace slouží k procvičování a aktivnímu osvojování jazykových prostředků a komunikačních strategií a cílem fáze autonomie je jejich samostatné a spontánní užívání v komunikaci.

2.1 Aktualizace

Ve fázi aktualizace dochází k uvědomování si fonologických, morfosyntaktických a lexikálních charakteristik mluveného jazyka a jeho odlišnosti od psané formy. V této fázi je nutné pracovat s autentickými texty cílového jazyka.⁴ Jestliže je obtížné nalézt vyhovující zvukový záznam, mohou posloužit i přepisy autentických mluvených textů (např. Adamovičová 2005; Müllerová–Hoffmannová–Schneiderová 1992).

Způsob práce s transkriptem dialogického mluveného textu ukazuje příklad ze třetí lekce učebního materiálu Ústní a písemné vyjadřování pro pokročilé (čeština pro cizince).

(...)

- jo, a zítra teda... s tou Juanitou, vona zavolá dneska a a se mnou, jo...

- jo, jo, vona tam pude s tebou a a ---- se tam s všema ostatníma, to vona dneska zavolá - ještě, víš, to se s ní ještě můžeš domluvit, jo, a jinak lístky sou zamluvený tam na pokladně, není žádněj problém, akorát, že se musej zaplatit.

- mh mh

- protože my sme dostali, tedy my sme byli pozvaný, já mám pozvánku zadarmo, ale ty vostatní si to musej bohužel koupit. no ale voni snad nejsou ty lístky drahý, já mám pocit, já nevím.

- co co nevíš?

- no tak, voni maj, tak jednou dou do divadla, tak si koupěj lístky proboha.

- no právě, no.

- tak vo co de. to už je jejich problém no, no a ty máš s Juanitou sraz někdy vopoledne jako jo?

- v pět hodin v Medúze.

- no v pět hodin, no tak to máte kousíček no tak pak řekněme, abychom se tam v sedum sešli třeba, jo?

- jo.

- aby, tam taky je nákej bar, tak si tam taky můžem dát kafe.

- Ryba.

- no tam je takovej bar, bar a vedle je hospůdka ještě taková, takový bistro...

- jo, a kdo to tam vede?

- no ten bar...

4 Nahrávky k učebnicím češtiny pro cizince podmínku autenticity nesplňují.

- ten bar tam je a co tam je, jak vypadá?
 - no ne, to je jak divadelní bar takovej při představení votevřenej jenom
 - aha
 - (...)
- (Adamovičová–Čermák–Pešička 2008: 244–245)

Cvičení 1. Přečtete si výše uvedený přepis autentického dialogu.

- a) Uveďte, čím je charakterizován mluvený projev v češtině z hlediska fonetiky, morfologie a lexika. Najděte příklady v textu.
- b) Najděte v textu jazykové prostředky, které slouží:
 1. k zahájení promluvy;
 2. ke kontaktu s komunikačním partnerem;
 3. k uvedení nového tématu;
 4. k vyjádření neurčitosti, vágnosti;
 5. k zaplnění pauz (výplňková slova).

(Hudousková a kol. 2015: 32–33)

Při analýze ukázky lze poukázat na charakteristické rysy mluveného projevu, k nimž patří užití hovorových a nespisovných jazykových prostředků v oblasti fonetiky (*vona, pude, nevím*), morfologie (*můžem, maj, s všema ostatníma, žádněj problém*) a lexika (*jo, teda, akorát, kafe*),⁵ dále omezená slovní zásoba a velká míra opakování slov, vágnost vyjadřování (*říkej, takovej, jak(o)*), jednodušší syntaktická výstavba, výskyt výplňkových slov (*no, jako*) a využití kompenzačních strategií při neschopnosti se přesně vyjádřit, nalézt vhodné slovo (*hospůdka ještě taková, takový bistro; to je jak divadelní bar takovej při představení votevřenej jenom*).

Dále je možno upozornit na diskurzní částice, jichž je využito k zahájení promluvy (*jo, a...; no; tak; no tak*), uvedení nového tématu (*jo, a ... – program na zítra*), návratu k tématu (*no a ... – sraz s Juanitou*) a k udržování kontaktu mezi mluvčími (*jo (jo); no právě; no ne; aha; jo? Víš?*). Pokračování v tématu obvykle signalizuje opakování téhož slova stejným nebo jiným mluvčím.

Neformálního dialogu lze využít také jako východiska k hledání formálních způsobů vyjádření bodů ze cvičení 1b. Pozornost by v této fázi měla být věnována také výslovnosti a zejména suprasegmentálním prvkům, jako je přízvuk a intonace.

Obdobným způsobem lze pracovat s přepisy monologických mluvených textů. Účinným cvičením je převedení transkriptu mluveného textu do psané formy (viz Hudousková a kol. 2015: 39–40), na jejímž základě lze opět upozornit

5 Jedná se o nespisovné jazykové prostředky dané nářeční oblastí, nikoli nutně obecné české. Dostupné knižně vydané transkripty však obsahují pouze jazykový materiál založený na obecné češtině.

na odlišnosti mezi mluvenou a psanou formou jazyka a rozdíly mezi neformálním a formálním stylem.

2.2 Automatizace

Fáze automatizace je věnována aktivitám, které umožňují aktivní osvojení nových jazykových prostředků a jejich vhodné užití v komunikaci. Cílem těchto aktivit je především zvýšení plynulosti projevu. Pozornost se v této fázi zaměřuje zejména na soubory jazykových prostředků, které slouží k vyjadřování jistotní modality, hodnocení, postojů, souhlasu či nesouhlasu a vyjadřování názoru.

Prostřednictvím reakcí na tvrzení spojená s konkrétním textem, resp. tématem, si studenti automatizují např. vybrané jazykové prostředky pro vyjádření souhlasu (*Samozřejmě. Přesně tak. S tím úplně souhlasím.*), nesouhlasu (*V žádném případě. To je nesmysl. Je to úplně jinak.*) a opatrného souhlasu (*Asi ano. Možná je to tak, ale ... I tak by se to dalo říct. Jak se to vezme*), jak ukazuje příklad cvičení ze šesté lekce.

Cvičení 1. Na základě úvodního textu vyjádřete svůj souhlas nebo nesouhlas s následujícími tvrzeními.

Vzor: Dnes už nestačí mít pouze vědomosti. – **Není žádných pochyb o tom, že dnes už nestačí mít pouze vědomosti. // Přesně tak. // S tím úplně souhlasím.**

1. Pro státní české školy jsou důležitější vědomosti než emoční a sociální dovednosti.

2. V seminářích pozitivní psychologie se děti učí empatii, respektu a kooperaci.

(...)

12. Politika českého ministerstva školství odpovídá potřebám 21. století. (Hudousková a kol. 2015: 55–56)

Soubor jazykových prostředků vyjadřujících osobní postoje je procvičován v reakcích na krátké zprávy z denního tisku (Hudousková a kol. 2015: 51), na kritice knih, filmů, divadelních představení (tamtéž 2015: 46) atd.

Dalším důležitým okruhem je seznamování se s kompenzačními strategiemi, jako je hledání vhodného výrazu (*jak bych to řekl; počkej, hned si vzpomenu*), parafráze (*je to něco jako ...; je to věc, která ...*), opravy (*nebo spíš; myslel jsem spíš ...*) či upřesnění (*jinak řečeno; to znamená, (že) ...*) (tamtéž: 61–62).

Pokud je k dispozici nahrávací zařízení, je účinným automatizačním cvičením práce s nahrávkami dialogických a monologických projevů studentů, hodnocení jejich pozitivních a negativních rysů, přepisování, úpravy a následné opakování daného ústního úkolu.

Při úpravě dialogů můžou studenti plnit následující úkoly:

- změnit formální dialog na neformální a naopak;
- rozšířit repliky;
- zvýšit interaktivitu dialogu;
- doplnit diskurzní částice;
- zahrnout další rysy mluveného jazyka jako např. elipsu, pauzy, opakování, rektifikaci;
- zahrnout kontaktné a hodnotící prvky, projevy zájmu posluchače.

Interaktivní variantou této aktivity je tvorba dialogů na zadané téma ve dvojicích. Každý přitom dostane kartičku, na níž je uvedeno několik výrazů (např.: *zdá se mi, že...*; *bohužel*; *opravdu*; *nebo spíš*; *to znamená*; *že ...*), jež musí do svých replik vhodně vložit, aniž by si toho jeho partner všiml. Vítězí ten, komu se to podaří vícekrát.

Cílem automatizace je zlepšení kvality mluveného projevu. Učitel proto sleduje a hodnotí rozsah a funkčnost využití gramatických a lexikálních prostředků, způsob užití kolokací, idiomů a frází a celkovou přesnost a plynulost projevu. K faktorům, které mohou přispět k lepším výkonům, patří čas na přípravu, možnost korekce či autokorekce a opakování úkolu.

2.3 Autonomie

Cílem snahy o rozvoj a zlepšení ústního vyjadřování je, aby studenti dokázali konverzační konvence, komunikační strategie a jim odpovídající jazykové prostředky používat samostatně a spontánně. Úkoly, které směřují k tomuto cíli, by měly mít téma vedoucí ke spontánnímu jazykovému projevu, imitovat skutečné bezprostřední použití jazyka, směřovat k jasnému cíli a umožňovat vyjádření vlastních názorů, postojů a emocí (srov. Thornbury 2005: 90–91; Nolasco–Arthur 1987: 79). Motivaci studentů při těchto aktivitách lze zvýšit okamžitou zpětnou vazbou a prvky hry a soutěživosti.

Do probíhající konverzace by v této fázi mělo být zasahováno co nejméně, zároveň je však zpětná vazba v této fázi velmi důležitá. Může ji poskytovat jak učitel, tak naslouchající studenti. Zpětná vazba může být individuální, pro konkrétního studenta, nebo skupinová, jež shrnuje poznatky relevantní pro celou skupinu.

I ve fázi autonomie se pozornost zaměřuje na dialogické i monologické mluvené projevy. K dialogickým projevům patří skupinové debaty, které umožňují studentům vyjádřit jejich názory, postoje a emoce. Tyto debaty by ideálně měly směřovat ke konkrétnímu cíli, např. k řešení nějaké situace nebo ke konsenzu v rámci skupiny.

Východiskem pro diskuzi mohou být dvě protichůdná tvrzení např. na téma biotechnologie z lekce 9.

1. Biotechnologie (genetické modifikace organismů, klonování apod.) v budoucnosti vyřeší mnoho problémů současné civilizace.

2. Biotechnologie budou mít obrovské negativní důsledky pro zdraví, životní prostředí i lidskou morálku, které dnes ani nedokážeme odhadnout.

Studenti si nejprve v malých skupinkách připraví argumenty pro jedno z témat. Celoskupinová debata potom může probíhat ve formě panelové diskuze, kdy zástupci jednotlivých skupinek prezentují připravené argumenty a reagují na námítky z publika. Jednotlivým aktérům diskuze také můžou být přiděleny role jako např. vědec, lékař, kněz, matka vážně nemocného dítěte, humanitární pracovník v zemích třetího světa apod. V této aktivitě se aktivizují zejména jazykové prostředky pro vyjádření názoru a také souhlasu a nesouhlasu.

Další skupinou aktivit využitelných ve fázi autonomie jsou úkoly směřující ke společnému konsenzu. Z předloženého seznamu studenti ve stále větších skupinách vybírají např. pět věcí, které nejlépe charakterizují dnešní dobu, nebo pět faktorů, které nejvíce škodí životnímu prostředí apod. Cílem aktivity je argumentovat, přesvědčovat ostatní, vyjadřovat své názory, postoje, souhlas a nesouhlas.

Variantou této aktivity je dohodnout se na společně přijatelném řešení, např. navrhnout adekvátní trest pro mladého muže, který ve velké rychlosti řídil opilý, způsobil hmotnou škodu, ale nikoho přitom nezranil:

1. Mladík by měl jít na tři roky do vězení za obecné ohrožení.

2. Policie by měla mladíkovi vzít řidičský průkaz a nařídit mu veřejné práce, aby nahradil škodu, kterou způsobil.

3. Policie by měla přihlédnout k mládí řidiče a dát mu jen pokutu za rychlou jízdu pod vlivem alkoholu.

Výsledkem této aktivity by měla být shoda na jednom z navržených řešení, příp. jeho modifikace tak, aby bylo přijatelné pro všechny.

Monologické projevy lze cvičit různými způsoby. K nejobvyklejším patří stručné shrnutí přečteného textu či referování o nějakém zážitku či filmu. V těchto případech je vhodné vymezit projev časově a tematicky pomocí několika bodů, které musí obsahovat.

Zajímavou příležitostí k procvičování monologických projevů jsou prezentace na témata osobního zájmu, v akademickém prostředí též na témata odborná. Hravější a svižnou variantou jsou pak prezentace ve stylu Pecha Kucha, kdy mluvčí smí prezentovat pouze 20 slidů a na každý má přesně 20 sekund, přičemž slidy se mění automaticky.

Jelikož se v případě prezentací jedná o mluvené projevy předem připravené, je vhodné studenty seznámit s jejich základními charakteristikami. Od nepřipravených projevů se prezentace liší promyšlenější strukturou a formálnějším jazykem. Stále však nese podstatné rysy mluveného projevu, k nimž patří osobní kontakt s posluchači, využívání jazykových prostředků pro

udržení pozornosti a orientace v projevu, jednodušší syntax, opakování a zdůrazňování důležitých informací a vhodné využití suprasegmentálních prostředků jako tempo, intonace a důraz. Rovněž je užitečné seznámit studenty se způsoby působivého zahájení a zakončení projevu a různými způsoby kompozičních postupů a mírou jejich vhodnosti pro jednotlivá témata (Hudousková a kol. 2015: 70–71, 76–78)

V případě všech monologických projevů je nezbytné zajistit aktivní poslech ostatních studentů. Ti mohou dostat za úkol vymyslet tři doplňující otázky nebo uvést jeden pozitivní a jeden negativní rys prezentace. Studenti mohou mluvčímu poskytnout i podrobnější zpětnou vazbu týkající se celkové struktury prezentace, její srozumitelnosti, využití kompozičních postupů, jazykových prostředků a suprasegmentálních prvků.

3. Závěr

Mluvčí na úrovni B2 a vyšší by měl být aktivními účastníky komunikace, kteří jsou schopni efektivně zahájit a udržovat konverzaci a být ve svém vyjadřování přesní a plynulí. K tomuto cíli vede rozšiřování repertoáru adekvátních jazykových prostředků s důrazem na vhodnost jejich užití, a to zejména vzhledem k formě projevu (mluvený/psaný) a míře jeho ne/formálnosti. Pokročilý jinojazyčný mluvčí by si proto měl být vědom specifík mluveného projevu, být obeznámen s konverzačními konvencemi, kompenzačními strategiemi a s jazykovými prostředky, jež odpovídají základním komunikačním funkcím. Měl by rovněž ovládat způsoby kompozice a strukturace předem připraveného monologického projevu.

Na příkladech z učebního materiálu Ústní a písemné vyjadřování pro pokročilé (čeština pro cizince) byly naznačeny možné cesty, jak k těmto jednotlivým cílům dospět prostřednictvím tří fází, jež jsme nazvali aktualizace, automatizace a autonomie. Mnoho z těchto cest však prozatím zůstává neprobádaných. Jedná se zejména o systematický výzkum frekventovaných kolokací slov, jež mají zásadní vliv na přirozenost a plynulost projevu. Mnohem větší míru pozornosti si zaslouží výslovnost a zejména využití suprasegmentálních jevů jako intonace, přízvuk a důraz. Většího rozpracování by se měly dočkat aktivity směřující k autonomii mluvčích, jichž je v porovnání s úkoly věnovanými aktualizaci a automatizaci v současné podobě skriptů nedostatek. V neposlední řadě by bylo užitečné doplnit učební materiál zvukovou nahrávkou, jež by významně rozšířila možnosti práce ve třídě.

Bibliografie:

- (2002): *Společný evropský referenční rámec. Jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Adamovičová, A. – Čermák, F. – Pešička, J. (2008): *Čítanka mluvené češtiny*. Praha: Karolinum.
- Adamovičová, A. (2005): *Nebojte se češtiny. Konverzace pro středně pokročilé*. Praha: Karolinum.
- Adamovičová, A. a kol. (2005): *Čeština jako cizí jazyk: úroveň B2: podle „Společného evropského referenčního rámce pro jazyky. Jak se učíme jazykům, jak je vyučujeme a jak v jazycích hodnotíme“*. Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky.
- Harmer, J. (2007): *The Practice of English Language Teaching*. Essex: Pearson Education Limited.
- Hudousková, A. (2017): *Rozvoj ústního vyjadřování na úrovni B2. CASALC Review 2016-2017*. 1, s. 1-15.
- Hudousková, A. a kol. (2015): *Ústní a písemné vyjadřování pro pokročilé (čeština pro cizince)*. Interní učební materiál. Praha: ÚBS Filozofická fakulta, Univerzita Karlova.
- Müllerová, O. – Hoffmannová, J. – Schneiderová, E. (1992): *Mluvená čeština v autentických textech*. Jinočany: H&H.
- Nolasco, R. – Arthur, L. (1987): *Conversation*. Oxford: Oxford University Press.
- Thornbury, S. (2005): *How to teach speaking*. Harlow: Longman.